

BASIN, ÖZGÜRLÜK VE GAZETECİ

Güleda YÜCEDOĞAN*

La Presse, La Liberté et Le Journaliste

Dans ce texte on examine les notions de la presse, de la liberté de presse et du journalisme. Les lois et les principes d'éthiques déterminent la responsabilité du journaliste. La fonction essentielle de la presse est d'informer. Mais il faut préciser les limites de ces informations par les lois et la déontologie. La technologie et les théories d'information ont eux aussi une influence importante sur l'identité des journalistes. Quant on tient compte de l'influence des médias sur les sociétés, on peut dire que la liberté de presse et les fonctions des journalistes sont des conditions sine quoi non de la démocratie.

Basın bir ülkede haber ve bilgi akışını sağlayarak aydınlanma sürecini oluşturan ve toplum düzeninin işleyişine katkıda bulunan en önemli yapı taşlarından biridir. Artık günümüzde ilerlemiş ve demokrasiyi benimsemiş toplumlarda ilerleme düzeyinin saptanması basının işleyişi ile aynı paralelde görülmektedir. Bunun nedeni de basının demokratik toplumlarda üstlendiği pek çok işlevdir. İlk ortaya çıktığı günden bugüne kadar birçok ilerleme ve değişiklik gözlemlenen bu alan; günümüzde teknolojinin ilerlemesi, dünyanın değişen düzeni, teknik donanımların çeşitliliği ve kendi iç dinamiğindeki ivmeyle daha da etkin ve önemli bir yerde bulunmaktadır. Toplumlara ve topluluklara neredeyse toplum içinden değil de toplum üzerinden bakmaktadır.

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda derlenip toparlanan ve iletişim teknolojisinin verdiği güçle kabuk değiştiren yazılı (gazete ve dergiler), görsel(televizyon) ve işitsel(Radyo) basın günümüzdeki popüler ismi ile medya, 4. kuvvet özelliğini de kazanarak toplum üzerindeki etkinliğini güçlendirmiştir.

Basının görevi hepimizin de bildiği gibi haber vermek-bilgilendirmektir. Basın haber verip bilgilendirirken aynı zamanda da hem devlet ile halk arasında, hem devlet yöneticilerinin seçimi ve denetlenmesi alanında aracı rolü üstlenmekte bununla da sınırlı kalmayıp toplumsal olaylarda kamuoyu oluşturma işlevini de yüklenmektedir.

Günümüzde bilgi ve haber alma gelişmiş ve demokratik toplumların en temel gereksinimlerindedir. Değişik boyutlarıyla yapılan bilgilenme-haberleşme akışı toplumları sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamın gelişmeleri yönünde bilgilendirirken aynı zamanda da küremizde ortaya çıkan gelişmeler hakkında da bizi aydınlatmaktadır. Bu hızlı akış ülke içindeki insanların bilgilenmesinde olduğu kadar, uluslararası düzeye de kayabilmektedir.

Ancak zaman zaman değişimler ve iletişim sürecindeki çeşitli sapmalar iletişim araçlarının ana maddesi bilgi ve haberin gerilemesine ve zarar görmesine neden olabilmektedir. Yaşadığımız yüzyılın sonlarında basın ve yayın alanındaki gelişmeler olağanüstü bir hızla gelişme göstermiş dergi ve gazete çeşitliliği ve seçeneği oldukça artmıştır. Bu çok seslilik beklenen haber ve bilgi kalitesine ne derece yararlı olmuş ne derece zararlı olmuş tartışmaya açıktır.

Medya, kurulu düzenin içindeki dominant kültürün değerlerini pekiştirmekte de meşrulaştırmakta da çok etkindir. Yaşanan hayatı; olması mümkün olan, olması gereken, olabilecek tek hayat tarzı diye gösterip kabul ettirmekte de çok etkindir.1

19. yy'dan 20. yy varılana kadar görülen kültürel ve yapısal gelişmelerin ivmesinde etkili olan teknik, teknolojik değişimler, medyanın organlarından ve haber hazırlanmasından sunumuna kadar da etkili olmaktadır. 20. yy sonlarında teknolojinin gelişmesi, internet ağlarının neredeyse bütün dünyayı sarması ve iletişim araçların gelişmesiyle dünyanın evrensel bir köy kimliği kazanması ulusal ve uluslararası düzeyde de medyaya büyük özellikler katmaktadır. "Bilgi toplumu", "evrensel köy" gibi kavramlar Medya dünyasına bilimsel

alanda olduğu kadar uygulama alanlarında da bir çok yeni özellik ve yükümlülük kazandırmaktadır.

Açıklamak gerekirse dünyayı küreselleştiren ya da bir üst anlam daha yükleyerek ufaltan yeni iletişim teorileriyle karşı karşıya kalan basın, iletişimin bu kadar hızlı ve yaşamın her parçasında karşılıklı bir etkileşim oluşturduğu da düşünülürse yepyeni bir yapılanmayı bünyesine katmak zorundadır.

Bu anlamda her güç kaynağının denetlendiği gibi basında ilk ortaya çıkışından bugüne denetlenmiş denetlenmek istenmiştir. Ancak basının işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için bağımsızlık çerçevesini kaybetmemesi gerekmektedir. 17 05 1950 tarihli Türk Basın Kanunu'nun ilk maddesi (Umumi Hükümler 1. madde) Basın Serbestir maddesidir. 1950 Basın Kanunu, Türk Basını'na, daha önceki dönemlerde getirilen bir çok kısıtlamayı kaldıran, belli alanlarda özgürlükler veren son derece liberal bir kanun niteliği taşımaktadır. Kanunun gerekçesinde ise şöyle bir açıklama yapılmaktadır: "Devlet bütün çalışmalarını, halk çoğunluğunun düşüniş ve görüşüne uydurmalıdır. Halk çoğunluğunun düşüniş ve görüşünü açıklayan araçlardan biri de basındır. Basının kendisinden beklenen görevleri yapabilmesi için bağımsızlığını sağlaması zorunludur. Modern demokrasi ilkeleri de bunu gerektirir. Basın özgürlüğüne dayanan demokrasiler gerçek demokrasi niteliğini taşırlar. Hür basın aynı zamanda milletçe kalkınmayı sağlar..."²

Ayrıca 1950 Yasası'nın basına sağladığı özgürlüklerle yetinilmemiş, Gazetecilik alanına bir meslek konumu da getirilmesi amacıyla 1952 yılında Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Ancak dönem dönem bu yasanın çıkarılmasındaki amaçlar unutulmuş ve çeşitli sınırlamalar da getirilmiştir. Türkiye'nin siyasal yaşamında görülen bir takım çalkantılar basın yasalarına da yansımıştır. Bu dönemlerde basın özgürlüğü de kısıtlanmıştır. Bu dönemlerde 1950 yasası üzerinde bazı değişiklikler yapılmış ama yasanın genel bütünlüğü korunmuştur.

Basın Özgürlüğü kavramı Anayasa'da da yer almıştır. Anayasaya göre herkesin, düşünce ve görüşlerini söz, yazı, resim ya da başka yollarla tek başına ya da toplu olarak açıklama özgürlüğü bulunmaktadır. Ayrıca 22. Maddede "**Basın hürdür, sansür edilemez**" denmektedir.

2 İnuğur Nuri, *Basın Tarihi*, Yayınevi, İstanbul 199, S:267

1950'li yıllarda çok büyük özgürlükler getirdiği düşünülen Basın Yasası'nın bugün artık yetersiz kaldığına dair tartışmalar dönem dönem gündeme gelmektedir. Bu konu ile ilgili çalışmaları yürüten Basın Konseyi, Yasa'da bir takım değişiklikler, daha doğrusu yasaya bir takım eklentiler yapılması gerekliliğini belirtmiştir. Bu amaçla da 5680 sayılı Basın Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı hakkındaki görüşler açıklanmıştır.*

Günümüzde yeni bir basın yasası oluşturulması düşünülse de bu konu yalnızca tartışma boyutunda ya da yasa tasarısı olarak kalmaktadır. Hükümet tarafından hazırlanan 1996 tarihli yasa tasarısı da Basın Konseyi'nin özlemlerini giderebilecek nitelikte görülmemektedir.

Yüzyılımızın sonunda basın alanında oluşan bir başka görüşe göre ise basının kendi kendini denetlemesinin özgürlüğünü de koruması açısından daha yararlı olacağı belirtilmektedir. "Bir müttefik olarak basın özgürlüğüne ihtiyacı vardır hakikatin. Gazetelerin, dergilerin, kitapların ve broşürlerin gerçekleri basma ve görüşleri yayma özgürlüğünü engelleyici hiçbir özel yasa bulunmamalıdır. Bir toplumda olguların ve onlarla ilgili savların bolluğu yalnızca özgür basınla mümkündür ve yalnız böyle bir basın, sorgulama ve görüşleri düzeltme alışkanlığını geliştirip, Hakikat'in yanlışına karşı zafer kazanmasını güvence altına alabilir."³

Özgürlük bireyle başlayıp topluma yayılarak kurumlarına da yansıyan bir olgudur. Nasıl ki bireyi toplumdaki uzak tutamazsak, kurumları da var oldukları toplumlardan uzak tutamayız. Bireysel ve toplumsal özgürlüğümüzle başlayan atılım tüm toplumsal kurumlarda ve sosyal hayatlarımızda da kendini gösterecektir işte bu nokta da basının üstleneceği sorumluluk bir kat daha güçlenmektedir.

İşte bu noktada gazetecinin bu sorumluluğu yerine getirmekte ilk basamak olarak algılanılması gerekmektedir. Geçmişteki gazeteci kimliği ile bugünkü gazeteci kimliğini aynı kefeye koymak yapılabilecek en büyük yanlışlardan biri olacaktır. Toplumsal ve ekonomik gelişmelerin, teknolojik yeniliklerin gazeteci üzerinde de elbette büyük etkileri olmuştur. Ancak bu etkilerin ne kadarının olumlu ne kadarının olumsuz olduğu tartışılabilir.

Bu noktada bir çok soru da devreye girecektir. Gazete sahipleri ve yöneticileri teknolojik gelişmelere yaptıkları yatırım kadar insan

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için 1993 yılı Basın Konseyi Yıllık Raporuna Bakınız
3 KEANE John, **Medya ve Demokrasi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, S: 37

faktörüne yani gazeteciye ne kadar yatırım yapmışlardır? Ekonomik dengelere verdikleri özeni haber ve bilgi akışının nitelikli olması için göstermişler midir? Mesleki içi eğitime ne kadar özen göstermişler gazetecinin daha da donanımlı bir hale gelmesi için neler uygulamışlardır?

Bu günün çağdaş gazetelerinde artık eskisi gibi her konuda bilgi sahibi her konuda yazan gazeteciye ihtiyaçtan çok belirli alanlarda uzmanlaşan, uluslar arası haber akışını takip etmesi açısından en az iki dil bilen kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Gazeteciliği eskiden gelen yöntemlerle yapan, çekirdekten yetişen kişilerin sayısı gitgide azalmaktadır. Açılan İletişim Fakülteleri, gelişen dünya düzeni içinde yabancı dil bilmenin önemi kimliğin değişimini zorlamaktadır.

Gazeteci öncelikle sosyal bir sorumluluğa sahip olmalıdır. Gazetecilerin sosyal sorumluluklarının ilk kuralı ise okuyucularına haber iletmektir. Gazeteci haberleriyle toplumu bilgilendirirken gerçeğe uygunluğu göz ardı etmemelidir. Yanlış, yanlış ya da eksik bilgiler vermemelidir.

Bu sorumluluğun tam olarak yerine getirilebilmesi için gazeteci her konuya duyarlı, geniş bir kültüre sahip, kendini sürekli yenileyen, gündemi izleyen, mesleki içi eğitimin peşini bırakmayan kişi olmak durumundadır. Ayrıca gazetecinin haberi yakalaması, haber kaynağına ulaşabilmesi ve sonuçta haberi yazabilmesi için deneyime de sahip olması gerekmektedir.

Teknik bilgi alanında da gazeteci gerekli birikime sahip olmalıdır. Bunun en önemli gerekçesi gazetecinin bir gazetenin hazırlanması aşamasında gerekli olan her şeyi bilerek ileriki yıllarda gelmek istediği noktaya bilinçli ve hak ederek ulaşmasıdır.

En önemli özellik ise bir gazetecinin Basın Ahlak Kuralları'na ve Basın Meslek İlkeleri'ne uyması gerekliliğidir. Gazeteci mesleki gücünün kaynağı olan Basın Özgürlüğü'ne sahip çıkmalıdır. Sorumluluk duygusu ve gazetecinin sorumluluklarını yerine getirebilmesi koşulu ancak Basın Özgürlüğü'nün varolmasıyla sağlanabilir.

Gazeteci kendisinin ve gazetesinin kullanılarak, kişisel ticari ve siyasal çıkarlara alet edilmesine ve bu yolla toplumun yara almasına, dolayısıyla basının saygınlığını yitirmesine, ancak Basın Ahlak ve Basın Meslek İlkelerine sahip çıkarak engel olabilir. Bu noktada basın yasalarının da öneminden çok otokontrol önem kazanmaktadır.

Gazeteci dış dünya ile bağlantılarını koparmamalı gerek ülke gündemindeki gerek basın alanındaki sorunları ortaya koyup

tartışabilmelidir. Basın alanındaki sorunlara, basın alanının çalışanları olan gazeteciler sahip çıkmalıdır. Çünkü yasal yaptırımları uygulayan kurum ve kuruluşlar gazeteci üzerinde bir baskı unsuru olabilmektedirler.

Özellikle ülkemizde basın alanında halen ne tür bir denetim uygulanmalıdır sorusuna cevap arandığı göz önünde bulundurulursa gazetecilerin etik değerlerin bilincinde olarak mesleki kimliklerini oluşturup geliştirmelerinin önemi daha da iyi ortaya çıkmaktadır. Böylece bir özdenetim mekanizması kendiliğinden oluşacaktır.

Demokratik toplumlarda basın ve gazeteci kamuoyunu bilgilendirir, bir çok konuda görüşler öne sürer ancak asla yönlendirmez. Yani gazeteci ve basın bireyler üzerinde egemenlik kurmamalıdır. Bununla birlikte bireylerin özgürce düşünüp karar alabilmesini sağlamalıdır.

Kitlesel hareketler, yeni teoriler, girilmeye hazırlanan yeni bir yüzyıl, çılgın teknolojik gelişmeler, varoluş nedenlerimiz insan olmanın getirdiği avantaj ve dezavantajlar, dünyanın ekonomik devinimi, devamlılığı sağlayan görülmez bir sistem düşündüklerimizi ve yapacaklarımızı elbette etkileyecektir. Bu etkileşimin bize yansımalarının olumlu olabilmesi için eğitim ve kültür olgusuna değer vermemiz gereklidir.